FOLKMINNESARKIV

acc. 4620 sid. 396 - 440.

Allmogeliv i Göinge under början o. mitten av 1800-talet.

Av

Pehr Johnsson, Broby

Register:

	sid.
Skolväsendet.	396 - 403.
Husförhör.	404 - 405.
"Öfversikt öfver ett enkelt tillvägagångssätt och större nykterhet."	406 - 412.
Jul- och nyårsfirande.	413 - 426.
Påsken.	427 - 428.
Valborgsmässan.	429 - 431.
Pingstfirandet.	432.
Midsommarafton.	433 - 434.
Bygdelaget.	435 - 440.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Skolväsendet.

Något ordnadt skolväsende förfanns icke under början av förra århundradet. Här och där i byarna fanns det emellertid en och annan kvinna ellerdylikt, som i sin ~~ungdom~~ hört sig läsa och skriva så att man sedan kunde meddela undervisning åt andra. För ändamålet samlades barnen i någon av byns gårdar, där undervisning lämnades några veckor under vintermånaderna. Men denna var så mycket grundligare. Man började redan vid första dagningen och höll på så länge tills mörkret inbröt. Då man rastats någon tid i den ena gården flyttade man in i den andra. De som hade för långt att gå stannade och hållen anordnade in sig i byn. Men många var de som icke åtnjöto någon regelrätt skolundervisning. Väl kunde det stora flertalet läsa i bok, men skriva kunde de icke. Man ser därför en hel del handlingar undertecknade med vederbörandes bomärken eller också låser man sig med handen på papperet, ett otvetydigt bevis för att personen ifråga icke själv kunnat skriva sitt namn.

Avlöningen för undervisningen var också i proportion därefter. I allmänhet uppbars detta in natura. Ett ~~par~~ ~~tog~~ kalv skänkte råg eller

FOLKLIVSARKIVET
LUND

skoppa potatis ansågs tillräckligt för undervisningen av barnen i en familj under den tid av året då skolan pågick. Var läraren eller lärarinnan omtyckt i hemmen kunde det hända att matmodern smusslade därtill litet extra förplägnad av smör och fläsk.

Ofta var det hon, som lärde sina barn att läsa. För ändamålet hade man A.B.C-böcker, vilka voro försedda med bilder, så att de därigenom skulle vara mera begripliga. På den första eller sista sidan var alltid en tupp avbildad. Det var ~~alltid~~ vanligt att man förställde de små, att om man ~~lärde ordentligt~~ de voro duktiga skulle denne "göra" ett visst angivet ställe. Hörsammades uppmaningen hade dessa sedan att där avhämta någon veteskorpa, sockerbit eller annat, som var begärligt. Med skrivkonsten var det betydligt sämre ställt än med läskonsten. Man var i allmänhet i detta senare avseende helt och hållet beroende av andra. Vare sig bläck, papper eller penna stod understundom ~~att~~ att i en hel by uppbringa.

Så kom lagen om den obligatoriska folkskolan under 1840-talet, och de respektive socknarna måste icke allenast uppföra skolhus utan också anskaffa lärare. Vad de förstnämnda beträffar voro de i allmänhet ganska primitiva. Dels voro de så inskränkta till ut-

FOLKLIVSARKIVET LUND

innehållet som möjligt, dels ~~var~~ det först till tabet och ofullständiga ventilationen och belysningsanordningar, dels det för knapt inne i öppnades att fönster eller en dörr så att en svala frisk luft kunde strömma in. I ena ändan av huset var tvänne bostadsrum ~~inredet~~ för lärarens och hans familj. Numera fick ingen sådan antagas, som icke genomgått kurs vid då ~~anordnade~~ inrättade seminarier. Men fordringarna voro icke så stora vid dessa, som i våra dagar. Det oaktadt kan man säga att ~~många~~ flertalet av dessa banbrytare på folkskolans område i Sverige utvecklade ett både gott och nyttigt arbete, som varit till stor nytta för ~~det~~ många flertalet av dem, som därav kommit i åtnjutande. Av sådana från författarens hembygd erinra vi om Sv. Björkkvist i Smitstad, Aurell i Glumåkra, Nilsson i Ödeby, Krook i Hjärsås o.s.v.

Till att börja med blev den obligatoriska ~~st~~ folkskolan tämligen knapplig emottagen av flertalet bland allmogen. Dels vållade det svårigheter med skolhusens uppförande och lärarnes underhåll, dels ansåg man ~~det~~ alldeles onyttigt, att barnen lärde sig en hel del ~~av~~ allehanda, som ~~sedan~~ nu sökte införas. Att barnen lärde sig läsa ~~och~~ bibel och katekes, samt ett större eller mindre antal psalmer utantill, det

FOLKLIVSARKIVET LUND

var både nyttigt och kristligt - men
lärmingen om gamla Kungar i djurs
blommor, det var då det nyttigaste
av allt. Inte blev en människa salig
på sådant. Och att läsa om andra län-
der, som vore bättre än vårt eget (det
var ju att lockas mycket från detta
och dit - (Vid denna tid hade en
och annan börjat emigrera till Ame-
rika och underrättelserna därifrån,
voro icke sällan av den mest befängda
art.) Särskildt nödigt ansåg man
det vara för flickorna att lära sig
sådant. När de kunde läsa sin bi-
bel och psalmbok var det kunska-
pen nog för dem. Att lära sig spin-
na ett starkt lärft och att sätta
upp en väv ordentligt var något,
som för dem var bra (mycket) nyttigare än
alla dessa geleostroper i som man
hade för sig i skolan. Kinnorna
voro de som i allmänhet togo synner-
ligen häftigt i beträffande dessa saker.
"Att Björkkvist slår Lotta Lissa för det
han icke kan sin katekes det medgi-
ver jag honom; men att han hårdrager henne för det
han icke kan skriva o räkna det
ska' han sannerligen få påskrivet
för." Även räkning betraktades i
allmänhet (samt) alldeles onyttigt för flickor.

Man höll ärenderes före att flickorna
voro genom detta skolgången drogs
från det egentliga arbetet. Industri-
arbetet var under den tiden uppskattat

FOLKLIVSARKIVET
LUND

av den stora allmänheten. Endast detta hade något värde för den som skulle bli bonde eller arrendator, ja, rent av för samhället. Att bli en bra bonde eller duktig trädgårdsmästare, som bröt sten och odlade jord, var något bra nyttigare för samhället, för landet än sådant, att bli en dålig "halvherre." Bröt skolorna mot de enda herrskapsfolk, som man ansåg hade berättigande. Alla andra betraktades som "lathundar" vilka ingen nytta gjorde och ingen betydelse hade annat än töra på jordbrukaren, den verklige arbetaren i samhället, utan vilken alla övriga "ordnar" icke skulle kunna existera. Väl lyfte man på hatten och bugade sig ganska betydligt för "ståndspersonen", men i grund och botten föraktade man denne. Ämnen för skämt bland dem log detta ingalunda icke så få av allmogen. Och man saknade icke heller kraftord då det gällde att uttrycka sitt missnöje åtminstone i de privata samtalen. Offentligt uppträdde endast storbönderna under den tiden. Om en småbonde då tog till orda vid ett möte eller sammanträde, blev han icke sällan avstorknad på ett överlägset sätt av storbonden och av sina egna förlöjligad, om någon den dån ville göra sig till av vara främre än de andra. Man var från det hållet van vid att tiga och låta dem tala, som "hade något att säga". Och detta var liktydigt med att ha så och så

FOLKLIVSARKIVET LUND

många hästar i sitt stall, kor i sin ladugård. Detta var det enda, som gav anseende, gjorde respekt.

Den store godsägaren betraktades i regel med sådan, greve eller baron såg man nästan något övernaturligt. Då en sådan uppträdde på en marknad eller auktion vek man underdånigt åsido och om en dylik person tilltalade en vanlig dödlig var det nära nog, som om kungen gjort det. Ännu mera var detta förhållandet om det var en bondgumma blev presenterad för "grevinnan" eller av henne tilltalad. Det var ett niggande och bockande utan ända, och mången gång kände sig säkerligen den förra lika generad som den senare. Efteråt talade emellertid denna gärna om huru "gemen" (nedlåtande-folklig) grevinnan varit, som på detta sätt inlåtit sig i samtal.

Detta hindrade emellertid icke, att vid samtal i arbete eller vid gillen man från arbetare och bondehåll hörde säga huru som innehavarna av de stora godsen "stulit dessa underafrestider från bönderna", huru som den eller den långsamme girige godsherren "tagit hela byar" från fattiga bönder då dessa icke längre kunde skatta för dem, att man icke kunde skaffa pengar på vad man hade o.s.v. Dessa tankar tog sig uttryck i de s.k. Trulsbergska oroligheterna under mitten av förra århundradet, vilka ävenledes

FOLKLIVSARKIVET LUND

uttryckte sina verkningar i dessa saker.

Folkskolan bortnötte emellertid så småningom alla dessa fördomar, avslipade kantigheterna och ökade vidsyntheten. Man lärde sig även så småningom att uppskatta även annat arbete än jordens brukning och kreaturens skötsel. Då barnen kommo hem från skolan och berättade om vad de där hört omtalas, om olika länder och olika folk, lyssnade många av de äldre med nöje på dessa berättelser, och om än en eller annan fortfarande ansåg, att mångt och mycket av vad som där inlärdes, ej var av betydelse för själens salighet eller brukset av jorden. "Kunde det dock vara roligt att veta." Och man började så småningom tala om den eller den, som lärt sig så mycket i skolan, att han "kunde lika mycket som skolmästaren själv." Var en sådan pojke i goda ekonomiska omständigheter eller, som längre fram ofta skedde, blev i tillfälle att besöka folkhögskolan i Önnestad, blev denne ofta tagen i anspråk för vårjehanda saker, skapades så att säga redan från början till mannen, som hade att föra de andras talan, förrätta auktioner och kontrakteckningar, eller med andra ord bli "sockenkung" med större eller mindre lust att regera över andra.

Skrivkunnigheten bland de äldre var ännu under 1850-talet ringa. Skolmästarna blevo

FOLKLIVSARKIVET
LUND

säkert att taga i anspråk för dylika saker. De behövde också den extra inkomst, som de därmed kunde skaffa sig. Ty lönerna voro små och stodo föga i proportion till det arbete, som man måste nedlägga.

Om de olika undervisningssätt, som man under den tiden använde i skolorna ~~så~~ minna vi icke här yttra oss. Dock kan skrivits så mycket i tidningar och tidskrifter, att det av alla torde vara känt. Vi vilja endast tillägga att många präster under dessa folkskolans genombrottsår voro synnerligen nitiska i frågan om dess befrämjande. Och bland allmogen fanns det också många vidsynt bönder som vid sockenstämmor och skolexaminationer på ett kraftigt sätt förde skolsaken talan.

Intresset för kunskapers förvärvande visade sig också däri, att ~~det blev~~ redan under första århundradet blev ganska vanligt, att man användes i bondehemmen hålla sig med tidningar. Dessa lästes då från början till slut, ofta voro man femå per en sådan, som kom en gång i veckan. När den kommit den siste bokstafneråkade redan nästa nummer kommit till den förste.

Man kan emellertid säga att den andliga utvecklingen under de sista femtio åren gått lika kraftigt fram som den materiella.

—

Husförhör i äldre tider.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Förr i världen hölls alltid husförhören i bondgårdarne. Prästerna synas i detta avseende ha gått i tur och ordning, så att bönderna fingo skiftas till ~~för~~ att emottaga detta. Ett husförhör under den gamla goda tiden var ocksa förenat med icke ringa besvär och mången matmoder hade att dessförinnan vidtaga åtgärder, som om det gällt ett barndop eller annat ~~gill~~ större gille, då släkt och ~~goda~~ vänner kommo samman.

Redan tidigt på förmiddagen den utsatta dagen anlände präst och klockare samt deras värdiga matroner. Redan dessförinnan hade ungdomen från ~~det~~ den rote husförhöret omfattade kommit tillstädes. Bänkar och stolar voro framsatta i stugan och å dessa togo nu unga och gamla plats. Husförhöret började med psalmsång och bibelläsning samt en kortare betraktelse. Därefter vidtog det egentliga förhöret, som var tyngden och kärnpunkten i det hela. Först hade man därvid att läsa innantill i bibeln, som vandrade från man till man å bänkarna. En eller annan av de allra äldsta, som "såg dåligt" slapp ifrån denna. Vederbörande ville prova huruvida man kunde läsa i bok, så att man icke glömt bort detta. Ty utan att kunna läsa innantill var det ju omöjligt läsa sig något utantill. Sedan alla på detta sätt blivit vederbörligen approverade, uppropades ~~de~~

FOLKLIVSARKIVET
LUND

man upp nummer efter nummer. Alla som tillhörde ~~detta~~ det uppropade kommunalmantal hade då att ställa sig i en ring ~~omkring~~ vid bordet, där de sedan av prästen vederbörligen examinerades i katekesen. Framförallt ungdomen måste kunna denna. Att tappa fel på ett katekesstycke var detsamma som en skam av värre, mer eller mindre kraftig, beroende på gossens individuella läggning. Var han godmodig kunde det inskränka sig till allvarliga föreställningar och förmaningar, medan det, om han var av ett häftigt och uppfarande sinnelag, kunde bli ett dånande åskväder, som kom de å bänkarna sittande att bäva för deras egen stundande examination. Även de äldre tappre och tarpongummor erhöllo pröjor och även de kunde få gonoba allvarsamma tillrättavisningar om de icke kunde besvara dessa.

Då det lidit ett stycke fram på eftermiddagen var förhöret vanligtvis slut och skrivningen vidtog. Bröderna voro i allmänhet befriade från all examination. De uppehöllo sig därför vanligtvis under förhöret i kammaren eller "lillstugan", där de icke sällan smögo sig till både helan och halvan. Vid skrivningen måste de emellertid in för att redogöra för sina respektive nummer.

Efteråt vidtog ett bestant kalas. Lilla Stina som prosten nyss fint sagt, lilla godmodig och glad kunde hon bli vid åsynen av det ~~bord~~ välbelade bordet med sina många läckerheter, för att icke säga, vid den löpa följande todtyn och lönnpipan.

═══

Överenskommelser om ett enklare levnadssätt och större nykterhet.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

År 1816 utsträcktes ett cirkulär från konsistoriet i Kristianstad hän till de olika församlingarna, att man måtte träffa överenskommelser om ett enklare levnadssätt. Uppmaningen hade utgått från k. m:t. Vid granskning av ovidkommande protokollen från denna tid finner man också att frågan togs upp till behandling och dylika överenskommelser träffades. Vi anföra här nedan en sådan från Knutstorp:

1:o. Vad klädedräkten angår skall den vara enkel och efter våra förfäders bruk, av hemmavävt kläde, vadmon, verken, linne eller skinn, och den, ehs kan vara må, av husfader eller matmoder, dotter eller piga, gosse och dreng, som nyttjar utländska kläder, schalar, spetsar och tyger av silke, siden och annat mer av vad namn somhelst, utan nöjet snören av band m. m., som kan åtgå till kantning av vissa kläder, det vi förlechilla oss, skall bötas 1 rdr 15 sk., men må var och en ha rättighet att förbyta vad utländskt kläde, som nu äges.

2:o. Vid lika ansvar få de hitintills så mycket brukliga med sidiga försedda blåa kläderna härefter endast nyttjas till kyrko- och högtidskläder till dess de därtill ej kunna nyttjas då

FOLKLIVSARKIVET
LUND

de sedan bruka vid andra tillfällen.

3:o. Ingen husfader eller matmoder får vid antagandet av tjänstehjon till den utlova andra än inländska kläder, som äro av vita, grå och svarta kulörer och sådana som i mån så nödigt finnes, kunna förgas. Den högsta bryta skall bästa 2 rdr 6:o.

4:o. Vid våra bröllop, som lyckligtvis sällan varat en vecka, men nu inskränkes till endast tvenne dygn, då i den dag oberäknad då vigseln sker, skall intet överflöd i mat eller dryck finnas, måltiderna skola bestå av få och sparsamt tillredda rätter och bör vid den högst tvenne vanliga sorter bjudas varje gäst. Ett lika förhållande skall iakttagas vid begravningar, barnsöl och kyrkogångsgillen, som ej få vara över ett dygn. Den högsta bryta skall bästa 2 rdr 16 sk.

5:o. Allt nyttjande av vin och rom och även av kaffe om eftermiddagarne, så i våra gillesdag och samkväm, som i vår enskilda levnad avsäga vi oss med lika båten som i nästföregående punkter.

6:o. De så kallade slätter-, storide- och hvitgillena såsom högst anmärkliga vid vissa tillfällen få en fattig jordbrukare, fabelhålla vi oss som sagt, men skall vid dem väden eller den som i hans ställe är anordnig, skiljas för efterlevnaden av denna åtenkommelse.

7:o. Ungdomens julleker, gillen och stora samkväm såsom både sedeförderfvande och ledande till en ifleta avseenden dåstbar levnad, skola numera alldeles avskaffas, och skall den,

FOLKLIVSARKIVET LUND

som till sådana gillen och sammankomster rymma böta 3 rdr 16 sk. och var och en av de försumlade 1 rdr. Likväl skall det tillåtas varje husfader i förening med släktingar, grannar och vänner, låta sina barn och tjänare roa sig, då han själv ansvarar för ett noga iakttagande av denna överenskommelse.

8:o. Envar ock, som antingen i våra gillen eller samlingar eller i dagliga sammanlevnaden befinnes överlastad av starka drycker, skall, jämte det värden i första fallet äger rätt att utdriva en sådan ur samlingen, böta 1 rdr 16 sk. utan vad lag förmår.

9:o. På sön och högtidsdagar för ingen, som bevistat gudstjänsten, ej heller andra av socknens invånare uppehålla sig vid kyrkan eller kyrkobyn över 2 timmar efter gudstjänstens slut utan att kunna visa giltiga skäl till dröjsmålet. Envar som häremot bryter skall böta 1 rdr 16 sk.

10:o. Var och en fader, moder eller husbonde och husmoder skall med exempel och efterdöme föregå sina barn och tjänare häruti[n]nan och noga tillse att inga förbrytelser ske emot samma överenskommelse.

12:o. Böterna för förbrytelser emot de nu uppsatta punkterna fördubblas andra och tredje gång och tillkommer kyrkorådet att häröver undersöka och döma, och böra åldermän och sexmän ha uppsikt och utkräva böterna, vartill handräckning skall sökas av kronobe-

FOLKLIVSARKIVET
LUND

tjäningen, och skall posten visa reda därför vid varje års slut, men sker försummelsen ofta skall den skyldige översändas till Konungens befallningshavande, som har att häråt döma. Den som ej mäkta betala skall göra arbete för böterna, som odelat tillfalla fattigkassan."

Överenskommelsen är daterad ~~är~~ den 14 sept. 1817. Undertecknare av densamma äro Gustaf Princk ~~[illegible]~~ (ryttmästare) Smitslöf samt åboarne Ola Andersson, Felebergs, Jöns Bosson, Getabergs, Måns Nilsson, Lars Nilsson och Ole Persson, Smitslöf samt Måns Nilsson och Karl Andersson i Västraby.

Att man jämväl på ett mer än vanligt kraftigt sätt ingrep mot fylleri och dryckenskap, finner man av ett sockenstämmoprotokoll från Kviinge av den 22 mars 1818. ~~De~~ Enligt detta antog man följande bestämmelser, att vara gällande inom denna församling:

1:o. Den man eller kvinna, husbonde eller tjänare, eller eho som helst, vilken hemma eller borta, enskilt eller i samkväm, befinnes av brännvin eller andra starka drycker vara överlastad, skall, om än icke något oväsen eller aljud därigenom åstadkommes, böta två rdr specie; sker därjämte buller, oljud, eder, svordom, träta eller slagsmål, böte, utom vad lag förmår, första gången tie riksdaler specie eller, i brist av botum, sättes en söndag i straffstocken med ett brännvinsglas i handen; andra gången beläggas han eller

FOLKLIVSARKIVET
LUND

hon med lika straff, då dess namn och brott från predikstolen kungöres, och andra gången, utom nämnda böter, med stockstraff en söndag, eller i brist av böter tvänne söndagar å rad.

2:o. Den man som druckenheller nykter misshandlar sin hustru, och henne med hugg eller slag, blånader eller sårdnader åfredar, skall, utom det straff han enligt lag gjort sig förfallen, utom all försoning, sedan han av Kyrkorådet blivit varnad, och däråv ihe förbättring röres, ställas i straffstocken vid Kyrkodörren med en käpp i handen.

3:o. Den som lockar eller nödgar någon att öveslota sig med starka drycker, skall anses med lika straff som den brottslige själv.

4:o. Den som kyrktorg håller och brännvin supvis olovligen försäljer, skall, utom laga näpst, ställas en söndag i straffstocken vid kyrkodörren med en flaska i handen.

5:o. Ungdom, gossar, drängar och pigor, skall härmed vara förmenat, att sig samla och tillhopakomma, samt starka drycker förtära, eller annars nattetid eller om aftnarna sedan solen är nedergången, som många, evad Sinlingen har för ändamål att öva svalg och dryckenskap eller annan förströelse; alldenstund slika sammankomster endast främleda till störande av god ordning, och främjande av självsvåld, olydnad och vanjehanda farliga och oanständiga uppträden,

FOLKLIVSARKIVET LUND

vors oberäknade följder mon till andel
som bära bönna av våra årliga tabeller,
som upplysa att utskylderna ökats, och att
näkta barns antal är vida större än för.
Den därföre kommet bryter ut sådana
sammankomster berörde eller befrämjar
och därtill rum upplåter, skall första
gång böta två riksdaler specie; andra
gången likaså mycket, och dess mera
och förbrytelse från prästerskapen publi-
ceras; och tredje gången ställas en
söndag i straffstocken vid kyrkodörren.-
Enahanda straff stadgas för ratemäns-
soldater och andra i konungens tjänst va-
rande gemene man, när de sådana
sammankomster berörde.

6:o. Gästabud och gillesdag, vare sig
bröllop, kindtöpp, begravningar, kyr-
kogångar eller andra samlingar vid
högtidliga tillfällen, och som hava
till ändamål sinnenas förfriskande, få
ej vara över tvenne dagar, och även
under denna tid bör tillströmmet all-
tid åtskiljas, senast klockan 11 om
aftonen; dock vare det nämnde an-
höriga och släktingar obetaget att
längre konversera. Den husbonde,
som härutinnan bryter, och gästerna över
denna tid kvarhåller, böte 2 rdr
banko, och den gäst som längre än
nu stadgat är kvarbliver böte en
rdr b:o specie.

7:o. Den ordnings- eller uppsynsman,
som är försummelig i sin tjänst,
och marktbåter, att förefallande ord-
ningar och förbrytelser, emot vad nu

stadgadt är, för vederbörande anmäla, skall första gången böta 2 rdr specie och andra gången i sockenstämma avsättas.

8. Kyrkorådet skall åligga, att på det sorgfälligaste vaka över ~~att detta~~ verkställigheten av detta sockenstämmoprotokoll, och äger ingalunda att straffet vid förefallande förbrytelser mildra, så vida icke särskilda viktiga anledningar därtill föranleda. Den kyrkorådsledamot, som själv brister på något av nu nämnda sätt, skall första gång erlägga dubbla böter, och andra gången utom sagda böter, i sockenstämma varda avsatt.

9:o. På det ingen ursäkt eller föregivande av okunnighet må äga rum, och inflyttande personer icke må sakna kännedom av vad nu till ordningsfrämjande stadgat blivit, skall detta sockenstämmobeslut tvänne gånger om året uppläsas, nämligen i slutet av oktober och sist i april månad."

Utom av sockenstämmans ordf. prosten Johan Elmlund är protokollet undertecknat av Sven Svensson, O. V. Liljedahl, Jöns Tufversson och Nils Åkesson. Efteråt insändes det till Kon. befallningshavande i Kristianstad. Det synes emellertid ha varit denna höga myndighet en smula väl starkt ensår det enligt beslut av den 6 juni 1818 förklarades "i alla ogillast".

De fattade besluten om en större enkelhet i levnadssättet torde väl under några års tid ha efterlevats, men man förmoder, att det dröjde icke länge förrän man på olika sätt överskred desamma.

FOLKLIVSARKIVET LUND

Årsfesterna.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Jul- och nyårsfirande.

Det låg en högtidligare stämningsfullare, men på samma gång gladare prägel över julfirandet i äldre tider än vad som nu är förhållandet. Visserligen är julen allt fortfarande ett angenämt avbrott i det vardagliga slöpet och slitet, men ifrån en gammaldags enkelhet och munterhet komma vi nutidsmänniskor alltjämt till korta. En jul på den tid förr och förfar ännu våra unga, var något helt annat.

Veckorna närmast före den heliga julhelgens inbrott kännetecknades av ett intensivt arbete och stora tillrustningar. Av dessa voro slakt, bak och brygd de främsta.

Särskildt brukade dagen närmast julafton koncentrera sig bråd-ska och arbetsintensiteten. Allt, som icke var medhunnit förut måste då utföras. Därför ansågs också denna dag, som av de gamle benämndes "lilla julafton" för årets mest brådskande dag. Då var det icke gott för människan att vara inne, ty då som nu voro icke fruntimmerna ~~alltför~~ tredliga att vara nära, då de hade brådskande arbete.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Man listade sig därför gärna ut på redboden eller ~~redhus~~ å ladugård, där drängarna på sitt sätt voro i färd med att ställa i ordning för julens ankomst. Gårdsplanen skulle sopas, vagnarna dragas in i stora inkörsporten och åkdonen överses så att icke något redskap voro glömda ute. Då måste dessa skyndsamt, mången gång i djupaste snö, hämtas hem; i annat fall riskerade man att bli efter med sysslorna under kommande år.

På julaftonen var man tidigt uppe. Drängarna hade att före dagningen svärta värmeugnarna. Man hade nämligen i allmänhet gjutugnar av järn å vilka Adam och Eva i paradiset, S:t Görans strid med draken och varjehanda andra motiv voro återgivna. Ugnarna skulle vara blanka och tindrande innan man i huset gav dem sitt erkännande. Vidare hade manfolken att under förmiddagen biträda kvinnorna med varjehanda småsysslor, spinka stickor så att dessa kunde räcka helgen över, bära in vatten och ved, samt för övrigt pyssla om kreaturen. Ladugårdspigorna måste i regel den dagen såväl som närmast föregående dagar biträda med innegöromålen.

Vid middagstiden samlades

FOLKLIVSARKIVET
LUND

man rinde i stugan för att doppa i
grytan: En stor maträtt sattes upp
på det avlånga ekbordet. Omkring
detsamma samlades man, och så doppa-
de man de långa brödskorvarna i
det spad, som blivit, då julölet bebått.
Allt skedde under angenämt och
gladtigt samspråk samt med en
viss högtidlighet. Särskildt barnen
längtade efter att få doppa i grytan.
Dagen kallade och på sina håll för
doppardagen.

Under eftermiddagens lopp
bjöds man upp bönderna. Dessa
voro målade antingen på vår eller
dopp och föreställde oftast bibliska
händelser, exempelvis bröllopet i
Kanaan, de tio jungfrurna, Jonas i
valfiskens buk, Elias himmelsfärd
o. d. I regel fanns det i varje trakt
någon "konstnär" som utförde dessa
arbeten målningar, vilka många
gång voro lika naiva som roliga.
Vidare hade man att rengöra sig och
sina kläder. Det var gamla vanligt
bland allmogen i äldre tider, att man
på julaftonen tvättade hela kroppen
samt tog på sig helgdagskläderna.
Under början av förra århundradet var
det även sed att bada halm på
golvet, men som det icke sällan inträf-
fade att eldsolycka därigenom åstad-
kommos, blev denna urgamla sed så småning-
om avskaffad. Så hoppas alla

silver och tennsaker togos upp. Allt skulle vara renputsat och fint. Stugan företedde under denna tid en ståtlig anblick och utvisade vad huset förmådde både i det ena och andra avseendet.

När allt var i ordning där inne, tog far, därvid icke sällan åtföljd av hustrun, en vand genom ladugården för att se, om kreaturen erhöllo den tillsyn, som de hade att åternjuta under denna signade tid. Redan på förmiddagen hade han varit ute i skogen och huggit en lång ruska, som han drog efter sig i marken. Denna skulle utmärka den väg, som man ansåg att kreaturen sedan skulle älska att gå under den kommande sommaren, så att de därigenom voro lättare att anträffa. Vid besöken i ladugården tilltalades dessa såväl av bonden som hustrun med "i dag är det jul", "god jul små kossa", o.s.v. Såväl dessa som övriga kreatur skulle under den dagen ha en rikligare förplägnad. Även kreaturen skulle veta att det var jul.

Sedan skymningen inbrutit och de hemstöpta ljusen blivit tända i sina stakar, dukades julbordet. En stor linneduk breddes på detta. Mitt på bordet sattes sedan ett fat med kött, fläsk, korv och varjehanda annat sovel. Vidare syntes den stora osten, som särskildt blivit tillagad för julen. Framför vars

FOLKLIVSARKIVET LUND

FOLKLIVSARKIVET
LUND

vilket annars icke hörde till ordningen vid
måltidet, emedan man i vanliga dagliga be-
gagnade fällkniverna då man åt, samt
en större eller mindre högg - julhögen - in-
nehållande kalon, rätten o. d. som mat-
modern bestod varje familjemedlem
ett tråstop var fullt med skummande öl.

Vid bordsändan satts far och mor
sida vid sida av varandra. Därefter vid
den ena sidan sönerna och döttrarna samt
vid den andra drängar och pigor. Först löste
så bordsbönen, varefter man i Guds
namn började taga för sig av anrätt-
ningarna. Efter det smörgåsmaten
avprovats på grundligaste sätt kom
lutfisken och sengen, vilken senare
måste vara mycket stark, samt därefter
risgrynsgröten. Allt nedsköljdes
med skummande öl och stöbansgick
flitigt omkring bland bordsgästerna.
Till varje rätt hörde dessutom en
sup brännvin av den med Gustaf III:s
och Carl XIV Johans namnskiftes
försedda flaska, som under vanliga
förhållanden hade sin plats i hörnskåpet
bakom husfaderns. Även kvinnor och
barn skulle dricka för en fröjdefull jul,
även om de endast hörnjade på glaset.

Efter måltidens slut hölls för
regel någon kortare julbetraktelse,
varefter en julpsalm sjöngs. De reste
man sig på en gång från bordet,

Medan måltiden pågick brukade det ingå bland tillställningens att husfadern smög sig ut för att blicka genom fönstret. Befanns någon då sitta husvaktande vid bordet, var detta liktydigt med att denne skulle under årets lopp avlida. Detta fick emellertid icke förr gissa ty då blev det han själv, som i stället avlebordes av detta öde. Efter aftonvardens slut tände man ställyktan och tog en skål i vilken lades små rester av varje rätt som man haft, vilken bars ut i ladugården. På så sätt kom man ihåg kreaturen. Det gick icke an att glömma kossan, ty hon kunde både dregla på och till en gård, allt beroende på den ställning till honom som husfolket intog. Efter återkomsten hade hon att jämna asken i spiselvrån efter julbrasan. Visade denna spår därav att betydde detta en tillökning i familjen under det kommande året, gingo de däremot utåt var det liktydigt med att någon skulle flytta ut från gården och bilda eget hem.

Efter måltidens slut vidtogos julleken. Och de voro i regel av mångahanda slag. Unga och gamla deltogo i dessa, och icke sällan syntes mormor och farmor, trots sina vita hår och ålderdigna ben, vara med. Dessa lekar voro av mångahanda slag. Man lånade

ut, leka blindbock, kyrka [illegible], man lade slå i gröna fingering, så jämte man i regel hade nötter, med vilka man anordnade diverse gissningar och lekar. Vid tolvslaget på natten skulle alla lekar upphöra. Då omsåg man den tid som var inne då Frälsaren föddes och då tändes ljusen i stakarna. De som sågo en smula bättre än andra fingo då se, att dessa brunno med tvålögor, och vad alla kunde observera var, att ljusen flämtade ovanligt starkt under denna tid.

Sedan man gemensamt sjungit "Var hälsad sköna morgonstund" släcktes ljusen och man gick allmänt till vila. Det var dock icke länge man den natten fick sova, ty ottan började redan klockan tre, senast fyra, på morgonen. Och alla skulle gärna bevista denna. Det var emellertid farligt att komma för tidigt. Ty vid midnattstid hölle de avlidna sin gudstjänst. Det berättas sålunda om en gumma ~~i norra Skåne~~, som råkat komma för tidigt till julottan. Hon såg att ljusen voro tända i kyrkan och steg ~~därpå~~ därför på. Psalmsången brusade genom valven och prästen mässade från altaret. Men det var icke den vanlige prästen, och när hon såg sig omkring i kyrkbänkarne fick hon se en hel del personer, som hon en gång i livstiden kändt, men som för längesedan

gått hador. Hon [illegible],
men andarna fingo tag i hennes själ
vid kyrkdörren. Den morgonen fann
han en bit av denna på varje grav
över hela kyrkogården. [illegible]
fristad då i vilken fara han svävat och
ansåg sig villigen för att en annan gång
komma för tidigt till ätten.

Tiden till julafton var av synnerligen
högtidlig beskaffenhet. Framför allt var
detta förhållandet, om natten var mörk
och snön höljt marken i vitt. Från alla
håll och kanter kom man tågande i lån-
gan rader till kyrkan. Antingen man
var åkande, ridande eller gående hade
man kådvedsbloss i händerna. När ljuset
från dessa belyste man de mångfaldiga
granarna i skogarnas dunkel, eller
flammade milsvidt omkring över de
vita slätterna, gav det en stämning
som aldrig vid en annan tid på året,
och däför gav det också intryck hos
var och en, som vant med om detta,
vilka aldrig komma att förblekna.

I alla hus och gårdar brann ljus i
fönstren, och midt i kyrkbyn stråkade
kyrkbon i den allra rikligaste belys-
ning. Utanför denna, på kyrkbac-
ken kores alla bloss, som av kyrkbola-
gårdarne medfördes, och blev därav
ett enda stort flammande bål, som
spred sitt skimmer vida omkring och

merendels varm så länge gudstjänsten varade.

Efter dennas slut gällde det att komma hem så tidigt som möjligt. Den som först kom hem ansågs nämligen under det kommande året få först inbärgat, och därför blev det ett körande, ridande och skoppspringande över gärden och skogar av helt annat slag än då man fördes till kyrkan.

Juldagen firades i största stillhet. Den ansågs vara av allt för högtidlig natur för att man skulle vare sig gå ut eller emottaga besök. Gick man bort då kunde det hända att man blev emottagen med varmt fiskevatten. Middagen denna dag bestod i regel av rester från julbordet under julaftonen. Under hela julhelgen skulle bordet stå dukat, så att var och en kunde taga sig mat då han så önskade. Några mera bullrande lekar fick man ej heller företaga under juldagen.

Man gick tidigt den aftonen till sängs. Framförallt ungdomen måste om annandagsmorgonen vara tidigt uppe. Var det någon som försov sig kunde det nämligen hända, att man fann halva gödselstaden inbastad i ladugården, ett ganska vanligt puts, som man gjorde varandra i dessa bygder.

Vidare brukade staffansridarne i den tidiga morgongryningen anlända. Ibland voro dessa utklädda på varjehanda

sätt. Den icke annat kunde man gissa grannisbarnen i hatterna. Vid ankomsten till gården sjöngo de den sedvanliga staffansvisan:

"Staffan var en stalledräng.
Håll dig väl - fälen små.
Han vattna sina hästar fem
Allt vid den kyrka stjärnan.
Ingen dagen syntes än,
Men stjärnorna på himmelen de blänka."

Under det att denna sång i den tidiga morgonstunden eko mellan längorna kom det till en gammal gård sed att man skulle komma ut på förstugutrappan för att börja de sjungande brännvinsanbjudningarna, eller också annan förplägnad. De stego icke av hästarna, och sedan man ovanpå förplägnaden sjungit en tilläggsvisa red man upp till nästa gård, där samma tillvägagångssätt upprepades. Ingen fick göra besök i gården under den tid julen varade utan att på något sätt bli traktered. Det ansågs för en stor skam att "bära ut julen." Man menade förmodligen med detta uttryck att ingen gick från gården utan att ha erhållit traktering, och är av ringaste slag bära denne ut kyrkbon.

Annandagen började de av ungdomen så efterlängtade lekstugorna. Att "leka jul" var det roligaste den tidens ungdom visste. Man gick från

FOLKLIVSARKIVET
LUND

gård till gård. Den ena afsnen var
mot på det ena, den andra på det
andra stället. Man trakterades med ka-
kor och öl, understundom med enkla
måltid. Kurrendsaken var emellertid
lösen. De lekar, som förekommo, voro
av det mest skiftande slag. Julsånger-
na voro de mest nutida. De flesta av
dessa voro sångleker, och finnes det
en och annan av dessa, som helt säkert
är av mycket gammal natur. Emellan
dansleckorna förekommo jämväl sådana,
som de vilka vi här voro omnämnt som
vanliga på julaftonen. Icke sällan del-
togo de äldre i dessa danslekar.

Understundom inträffade, att midt
under leken kom julbocken in och till-
ställde ett förfärligt väsen bland dans-
arne. Han hade ludet skinn och
långa horn, vilka han flitigt använde
bland alla dem, med vilka han kom i
beröring. Man sprang därför mycket bor-
den och bänkarna i stugan, tills man
ändtligen lyckades få bukt med honom.
Särskildt för pojkarna var denne en
efterlängtad gäst, vilken kom som ett
angenämt avbrott i det vanliga stojet
och de sedvanliga julleksorna. Bland
bländde man också ut sig till "julaspö-
ken", och gick man sedan från gård
till gård för att stöja och skämta.
Knuten på det hela var, att man kun-
de klädа sig så i att man ej blev igenkänd.

Vi få icke heller glömma den bekanta seden, att på julaftonen basta in "julakullan"; något som skulle synnerligt vara dagens julklappar. Ibland var det av familjens egna medlemmar, ibland av grannarna, som "kuntona" dömdes in. I allmänhet innehöll julbunten något mindre gåva, indidad i en mycket enkel av tyg eller papper, eller också kunde den bestå av något "illgivet", om emottagaren hade ovänner, som på detta sätt ville ge sin högst tillkomna. Vid inbärandet av julkullen öppnades dörren på glänt, varefter "gåvan" med en väldig duns kastades rätt golvet. Sedan blev det ett språngande av husets medlemmar för att om möjligt taga fast på inkastaren, vilket dock mera sällan lyckades.

Bönderna i de respektive byarna anordnade i regel också julkalas, varvid släkt och vänner hälsade på varandra. Vid dessa kullades upp allt vad huset kunde förmå. Men det hörde till god ton, att hålla sig så långt undan som möjligt vid traktamenten, och det kom till och med ha inträffat alt värden själv måste bära sina gäster till bordet. Vid dessa gillen lekte och dansade man till ut på nätterna. Den tidens ungdomar hade sätta en ära i att ha varit upp så och så många nätter för att "leka jul."

Nyårsafton hörde till en rolig sed att vid tolvslaget "skjuta av det gamla året". Sedan man ut då, kunde man få höra skotten efter mellan gårdarna och byarna i trakten, vilket på sitt sätt gav en högtidlig stämning. I allmänhet skulle man den aftonen vara uppe tills man skrivit "det nya året" över dörrposten.

Under trettondedagsaftonen brukade man bära omkring en stjärna – Trettondedagsstjärnan – Man hade på en lång stake fästat en tre- eller femkantig lykta, som var gjord av kulört papper. I denna brann ett ljus, och bars sedan samma lyktas omkring i gårdarna. Utom stjärnbärarna sägs man i regel de "tre visa männen från österlandet", Herodes samt Josef och Maria, underförstådda även andra utklädda personer. I regel bars dessa trekantiga spetsmössor av papp. Vid entrén till en gård sjöng man:

Goden afton, goden afton, både hemma och fram.
Hundarne, matmoder, var lustig och glad.
Vi önske er alla en lycklig god jul;
Ifrån alla olyckor bevare er Gud!

Man fortsatte icke sällan med en lång "stjärnsång", i vilken det bl. a. heter:

Från Midian kommo de männerne;
De ville den nyfödde Konungen se,
De offrade rökelse, myrrhen och guld;
Den nyfödde Konungen vare oss huld.

Vi vise män och herdingar,
Som kommo från Midian till Bethlehem,
Upphöro nu våra gåvor
med största hjärtans kärlek
och skänkte honom hjärta,
Gud, myrrhan och rökelse.

Vår herre och en judas själ;
Jag tror han är kommen från skogen.
Han har en nosa liksom en lurv
den luktar jord litet åt – skogen.

Man hade numera i regel också en person med
i sällskapet, företällande Judas, vilken var någon
slags narr eller roligbetsminister vid tillställningen.
Denne hade icke sällan en päls, med ragg
vänd utåt, samt en struttformig nosa,
lik de övrigas. Han bar också pungen, och till-
kom det därför honom att bära upp de gåvor,
bröd eller matvaror, samt hjälpa till stjärnan,
som man erhöll.

Innan man lämnade gården brukade man sjunga:
Herren tack, herren tack för en redelig skänk,
Eder skänk skall vara hos Gud betänkt.
Så hava vi nu en lycksalig god jul...
God natt, god natt!

Trettondedagsfesten var i regel den
sista av mera högtidlig natur, som
man anordnade under julen. Några
dagar till med lekstugor och nöjen, så
kom slutligen Knut, som "kröde
julen ut." Och så var det att återgå
till de vanliga förhållandena och led-
samliga bestyren.

I påsken.

I likhet med julen var påsken en av de stora högtiderna, för vars enastående det gällde att rusta sig både i andligt och materiellt avseende. Under dymmelveckan eller den "stilla veckan", som den också någon gång benämndes, fick icke något bullrande arbete utföras. Detta medförde alltså.

De flesta dagarna hade sitt särskilda namn - fastlags-, sudog, bulle-måndag, vite-tisdag eller stinkboge-tisdag, som den gemenligen benämndes, aske-onsdag, skär-torsdag och långa-fredag. Lördagen hade icke något annat namn än påskafton. Under måndagen åt man fastlagsbullar, bestående av stora vetebullar samt mjölk, i senare tid kaffe, samt på tisdagen "stinkkagor". Dessa bestod av mjöl och mjölk samt något ägg, vilket allt sammanrördes. Därefter ötes ett tunt lager på ett på spisen stående järn, som besmordes med en fläskvål eller fläskbit. De tunna plättarna, som voro av storlek lika vidsträckta som järnet åt man sedan med gott aptit, doppade i fläskfett och mjölk.

Under skärtorsdagsnatten voro alla hårn ute och fiskades. Då var det förbjudet att vara ute om man icke hade flinta eller stål med sig. Ty annars man icke blev upptagen av hårna, kunde man lätt bli fortrollad av dem och många voro de, som under den natten räkade ut för dålighet.

Trettondagsmorgonen hörde det till att ~~övriga~~ barn och tjänare skulle ha ris. Detta ansågs medföra tur och lycka för framtiden. Den dagen skulle man hålla sig så mycket i stillhet som möjligt. Att använda gälle eller kalas då ansågs vara i hög grad opassande. I stället skulle man den dagen i stort och under påskdagen, bevista kyrkan. Däremot ansågs annandagen, som mindre betydelsefull. Ofta brukade man under denna dessa jäden åt de tröpare och kusmän, som vanligtvis var egna drängar. Dessa bjöds i gengäld kaffemackorna på natt och brännvin.

Att baka och bryggja till påsk hörde till vardagligheten. Dock var icke dessa tillredningar av den beskaffenhet som vid julen. Men likasom denna kom den som ett angenämt avbrott i det tysta och enformiga vardagslivet.

Gyinge
Matts 1800-Talet

Valborgsmässan.

Den första maj har sedan mycket gamla tider varit en av de förnämsta festdagarne i Gyinge, detta både för unga och gamla. Äldre tiders ungdomar endast säga nästan med likna stor längtan och glädje "Valbadag" som midsommaraftonen. Liksom på denna vilade allt arbete, åtminstone under eftermiddagens lopp, så det var tillåtet för ungdomen att roa sig. Man samlades därvid å de i närheten av de olika byarna belägna lekplatserna, där man idkade bollspel och övriga andra lekar. Särskildt bollspelet var mycket omtyckt av äldre tiders ungdomar och praktiserades gärna. Detta var av olika slag. Dels delade man sig i tvenne lika stora hopar, som uppställdes sig på långa avstånd från varandra, dels varvid en "gav upp" (kastade bollen) och en annan med ett särskildt tillverkat bollträ slog till den, som motpartens hade att uppfånga, dels kastade man "liror", varvid det gällde att på bollen så högt som möjligt, för att sedan i fallet av någon blond motpartens uppfångas. Vidare lekte man "bygg bron", något som motsvarade det nutida kubspelet, samt övriga andra lekar.

[illegible] pöser ut, [illegible]
"springa enbleken" o.d. var något som
icke allenast roade barn utan äventy-
rets den tidens äldre ungdomar. Efter
p.(u. 1.) skymningens inbrott tände man
ofta upp ~~eld~~ en eld, kring vilken
man sedan dansade tills inpå små-
timmarna. De mindre pojkarna i
sällskapet buro gärna ihop ris
och underhöllo denna. Särskildt nöje
hade man i att få somman torrt en-
ris, som flammade bra. Bålen från
de olika byarna gav en viss hög-
tidlig stämning ~~över~~ åt det nyvak-
nande vårlandskapet.

Det var ungdomen som på detta
sätt roade sig. De äldre försutto icke
heller fatalierna. Tvärtom brådsade
de samlas redan på morgonen, då
blåste åldermannen i byahornet, var-
efter alla byns åboar så skyndsamt
sig göra lät kommo samman till
rådplägning. Åldermannen och
hans dräng, den blåsande efterträ-
daren, hade då redan förut besik-
tigat skorstenarna för att se efter om
dessa voro riktigt fejade och i ord-
ning. ~~Nu gällde det~~ samt bjöda
~~sälls~~ byamännen på ~~frukost~~ middag hos
den förre och kvällsvard hos den
senare efter det denne övertagit by-
ahorn och byordning. Efter det som-
ingen skett tågade man ut på åkrar

och ängar. Bonden och kolonisten
för att se efter så att alla gärdesgår-
dar voro i ordning. ~~och dikena~~ Vidare
hade man att se efter de gemensam-
ma dikena och ~~dessas ved~~ bestämma
andelen vederbörliga uppsyning,
om bron behövde lagas eller grän-
dar hängas o. s. v. De bristfälliga åde-
des ~~b~~båtar, som äldermannen
hade att upptaga. Det hette visserligen
i de flesta gamla byordningar, att
dessa skulle användas till byns
gemensamma bästa, men i vanliga
fall började man ål och bränvin
för ~~den~~ huvudsumman av summan.
Varje mytillträdande åbo skulle i de flesta byar bjuda en kanna bränvin.
Vid middagen hos äldermannen
friedrogos byns "räkenskaper". Dessa
voro ofta grunda ej endast enligt förda.
Kunde icke äldermannen skriva, vil-
ket ingalunda hörde till det vanliga,
hade han med knipta anteckmat vissa
streck och hieroglyfer för varan en sam-
ma. Dessa bestodo dels av inkomsten för ler-
ah torvtäkten, dels och plikten. Någon
revision verkställdes icke, utan i regel
fick man taga räkenskaperna på godtro.

Efter det middagen avätits tågade
man med den nye äldermannen i spetsen till
dennes gård. Där drök man sedan om
med varandra samt åt kvällsvard innan
man skildes. Denna bestod huvudsakligen av
hårdkokta ägg och sill. Sedan "ladagen", som
man brukade kalla denna räkenskapsdag, var slut
~~tågade~~ besökte man icke sällan lekplatsen för att se
på kälet och dansen. Många trevliga gamla beskrivstad och
komiska episoder saknades icke.

Omma [illegible] **Pingstfirandet.** [illegible] 432

Ö. & V. Göinge hd

I flera byar brukade man den gamla seden med pingstbrud. Ungdomen samlades pingstaftonen, varefter genom lottning bestämdes vilken som skulle bli "brudgum" och ~~[illegible]~~ "brud". Om den förres hatt virades en blomsterkrans, den senare hade en krona av gröna löv. Alla pojkarna bars gröna kvistar i hattarna och flickorna hade sådana instuckna i håret. En numera 80-årig fröken i Osby har omtalat för antecknaren, att under hennes barndom, som infäll på 1850-talet, brukade ~~[illegible]~~ ungdomen i nämnda by ~~[illegible]~~ vid 4-tiden på eftermiddagen samlas å därvarande gästgivaregård. Med spelmän och "brudfolk" i teten tågade man sedan byn rundt under, avsjungandet av den bekanta skånska visan "maj är välkommen", upp till det på något avstånd från samhället belägna Krögerslund, där logen var rensopad och klädd med grönt. Där spelade sedan spelmännen, som under hennes tid voro Harbergarne, far och son, från Västraby, samt Ludvig Pihlblad från Smitslöf, ~~spelade~~ upp till dans. Ägaren till gården, befallningsman Sandberg, bjöd på traktering, och så fortsattes nöjet tills klockan var tio på aftonen, då allt måste vara slut, ~~och~~ "kronan" dansas av bruden och de unga återvända hem.

Midsommarvaken.

Ännu få en halv mansålder sedan hörde man äldre tigna människor tala om "S:t Hansfesten", vilket visar att den gamla danska benämningen på midsommarhelgen ända in i senare tider levat kvar. Näst julen var denna sällskapligen en av årets mest omtyckta och efterlängtade fester. Vid 4- eller 5-tiden på eftermiddagen skulle arbetet då upphöra, varefter ungdomen samlades på den sedvanliga lekplatsen, där midsommarstången eller -majstången, som den oriktigt nog här i bygden kallades, skulle uppresas. Man hade i regel en lång sådan stång, vilken år efter år förvarades, för att varje midsommarafton behändigt med lör och gröndska. Under glada upptåg och livligt samspråk skedde denna bekransning varefter stången med stolsa och färgarna händer blev upprest. Sedan detta skett tändes dansen omkring denna ända tills följande dag. Man dansade dels ringdanser, dels vek andra danser till musik av några människor bygdespelmän.

Icke så få av de gamla hade återkommit för sednare att offra åt som man ~~eller~~ heliga ansedda källor. Sådana funnos på åtskilliga ställen i Göinge. Vi erinra särskilt

om Svenstorps Källa (S:t Hans källa) i Lummon, kring vilken gräset ännu ~~sommar och~~ vinter står grönt, Bröstakällan vid Brodey; Dopkällan vid Svenarp (Glumåkra socken), ~~hälsokällan vid~~ Surbrunnskällan vid Hjärsåslilla o.s.v. Därigenom trodde man sig återvinna hälsa. Det fick alltid vara något av värde, som man vid detta tillfälle skulle offra, penningar eller något annat, ty i annat fall medförde det ingen verkan. En del äldre människor ha förklarat att de på grund av detta förfaringssätt återvunnit hälsa. Om så skett har naturligtvis den starka tron därpå varit den verkande kraften.

De unga flickorna sökte ~~trodde~~ också att under midsommarnatten ~~söka att~~ blicka in i framtidens bok. Medelst plockande av nio olika slags blomster skulle de kunna räkna sig till huruvida man det året blev gift eller icke. Man hade att lägga samma blomster under sin huvudkudde. Voro de vid uppvaknandet ~~at~~ ännu friska och välbehållna var detta ett gott tecken. Sämre var det om de blivit sönderkramade och vissnade. Vidare trodde man sig i drömmen under det man sov på dessa blommor, få uppenbarelse om vilken ens hjärtas utkorade skulle bli.

Byalaget.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Vid den tid som vi här tala lägo gårdarna samlade på ömse sidorna den gata, som vanligen ledde genom byn. I allmänhet voro de lagda så att porten vette ut mot byagatan. Varje gård räknade i allmänhet fyra sammanbyggda längor. Först efter det enskiftet kommit till stånd skedde utflyttningarna. Utbåt eldsvåda i en by, som nästan gång hände, kunde lätt samtliga ~~st~~ gårdar stryka med till stor förlust för deras ägare och innehavare.

Byns angelägenheter handhades av åldermannen, som valdes på den årliga majstämman. Vanligt att medelst bläsning i byahornet som vanligtvis byamännen då sådant ansågs nödvändigt. Vid bästa tider dessa då att infinna sig å ~~ett~~ en fint bestämdt samlingsplats. I Hjärsås finnes ännu en runsten - "gravstenen" - vid vilken denna samling skedde. I åtskilliga andra byar finnas liknande. Här bestämde man nu ~~än~~ de ärenden som förelågo.

FOLKLIVSARKIVET LUND

I Sverige hade man särskilda lagstiftningar, s. k. bygdemålen, som ännu hålla sig och som efterlevas, äro gällande. Ett normalförslag till sådana utgavs under Gustaf III:s tid. Efter dessa utarbetades sedan särskilda författningar, med sådana lokala tillägg, som ansågs nödvändiga. Dessa blevo sedan lagstadgade för att vara gällande. Vi skola här nedan, med vidtagande av en modernisering anföra en dylik "Bygdemål för Lundhults by", upprättad år 1772:

"Ehuruväl vår Sveriges Rikes allmänna lag, både är och vore nog tillräcklig bysmän emellan, om vad som i byalag förekomma kunde, att efterfölja; men som mera består därmed bliva kunde; för denskull hava vi samtlige bysmän Lundhults bysmän härutti ett särskildt grannarätte, oss till efterlevnad upprättat, på sätt, som här nedan skall antecknat varda, nämligen:

1:o. Kommer en åldermon att tillsättas, vilken bör innehava sysslan från Allhelgonamessodag det ena året, till samma tid året därpå följande, huruvid bör observeras beträffande åldermons skyldighet vara: Först skall han noga efterse att ingen afred sker på någon av bygus intagna mark i åldermingen. Därnäst skall han sammankalla

FOLKLIVSARKIVET LUND

byamännen ute allt vad som till byns
frimän tjäna kan, ja, i en summa: vad
dse skall redligen förrätta."

2:o. Skola alla våra ense att skaffa
ett byehonn, vilket av åldermannen för
varas bön, så länge han ålderm[an]sbe-
gett förestår och det den 1 maj vid an-
ställd sämling ifrån sig levereras.

3:o. Samlingsplatsen blir alltså på den
lilla Kullen utanför Klockstapeln, och
skall den vara förfallen till 8 dalers
s:t plikt, som icke strax efter skedd
tutning sig infinner, vilken plikt strax
av åldermannen med tvänne av de
andra byamännen uttages och bifö-
ras uti en därtill inrättad kassa,
till den 1 maj året därefter.

4:o: Var och en av byamännen,
som bröa underhålla ber grind, eller grind vid
vägen, skola hava dem i så försvarligt
stånd, att de hela sommaren kunna
göra full fred, vilken som häruti brister
plikta en daler s:t för stycket. Där han
varom tillsagd är.

5:o: Så snart någon av byamännen
blivit gifftiga att skaffa sin första stö-
säd, skall han några dagar förut
tillsäga ålderm[an]nen, att han därtill
färdig är, då han strax tillsäger bya-
männen att hava sina gärdesgårdar
redda, vilka 8 dagar förut skola
av tvänne byamän pröval som ålder-
m[an]nen förordnas, och den som i sin
skyldighet fullgjort plikta[r] 16 ~~d:r~~ d:r s:t.

FOLKLIVSARKIVET
LUND

Draeper skall den i maj eller [illegible]
dag, gärdesgårdarna av alla byamän
ärenes, och den som då ej har sina gär-
desgårdar i så försvarligt stånd, att de
hela sommaren kunna gå fullfred,
plikttar 2 öre s:t för varje fann, och
sedan vitar åldermannen emot betalning
i stånd sättas för 3 öre s:t fannen.

6:o: Sedan fredbrännet är på det
sättet verkställt, bruna att observera.
Ingen have vald sedan åkrarna till så-
ning tillredde äro och sädd blivit
bröstlagda i vången hästar, eller andra
kreatur, vid bot 16 öre för häst i fölks,
stut eller oke 8 öre, för kalv 4 öre och för
varje får eller svin 2 öre alltsilvermynt.

7:o: Den vången av grannarna läg-
ga nya vägar över andras åkrar eller
ängar eller med hvar den närbörda
sedan gården är upplagen vid plikt
av 16 öre s:t utan ~~att~~ följa de gamla
vägarna.

8:o: Höstvången såväl som brar
bevia av alla grannarne i stånd sättas
och vid makt hållas, och skall den
vara förfallen till 16 öre s:t plikt, som
kvinnti tredskas, och icke gå bitrade
på åldermannen dörom tillsägen.

9:o: Bliver förbjudet att vingen
må tjudra häster eller kreatur antingen
i grön eller groleete på åker och äng,
vid bot av en daler s:t för varje kreatur
och bör förnämnde intet ske antingen

FOLKLIVSARKIVET LUND

på egen eller annans ägor.

10:o Så snart någon bor flock får sig om vintertiden synes, och inom byalen ungården är, skola alla byns svin vara ringade och vilken som häruti tiedsloos plikte då 12 öres s:t för varje svin. Dä de därom dagen förut tillsagde äro.

11:o Bliver också förbudet att indöma några kreatur uti rågen, för än åldermannen har sammankallat alla byamännen genom tutning, och dem tillfrågat om de hava sitt inbägt, vid plikt av en daler s:t för den som häremot bryter.

12:o Ingen byaman må understå sig hädanefter såsom hittintills skett är, utan andra grannar emottaga kreatur och dem uti avvaden i rågen indöma, vid 2 öres s:ts bot, utan endast de kreatur som var och en åbo i byen över vintern tänker hava på foder, så väl som de en var tänker att slakta, få inslängas, men icke flera.

13:o Ingen byaman må understå sig hista uti rågen s:k. grönske eller grön antingen på åkerrenarne eller annorstädes vid en daler s:ts plikt, utan endast i det s:k. Källesnet vid bäcken, varest nödtorftighet för gräsets puttrande det fordrar.

14:o Ingen byaman må demande, när plantning skall förrättas, antingen med ställsond eller ohövlighet förklämpa vid 2 daler s:ts ~~böter~~ plikt.

15:e: Utgiften skall vara alla byamän i tvåinne är försvarligen föda, och dem det ej gör plikte 5 dalers l. t.

16: Alla de penningeböter, som efter denna byordning ärligen utfalla, skolinnes åt denna socknens fattiga, då åldersmannen vid tiden, som de fattiges penningar utdelas bör, sig med vad som ändamålet bör inställa.

Och skall denna vår slutade överenskommelse vara oss till obrottslig efterlevnad, upprättad med allas vårt bifall och tycke. Anhålle fridsamhet i idmjukhet det vällovliga Tingsrätten täcktes detta än vidare stadfästa.

Lomhult den tionde Mars 1772.

Björn Svensson — Elias Månsson
Jöns B. S. Bodelsson — Bengt B. N. S. Nilsson.
Ingier O. N. D. Nilsdotter — Nils Nilsson.
Trufe T. J. S. Johnsson — John J. N. S. Andersson.

Nå 1772 den 18 Mars vid Östra Göinge härads vinterting i Broby blev förestående byordning framvist och upplästen, vilken dömmer ordnings bibehållande i byelaget, tingsrätten finner skäligt till Lomhults byamäns efterrättelse upprå begäran stadfästa och åsen komma detta till bevis att en avskrift häraf lämnat nu ingiven samt blivit häradets handlingar förvarad. Ut supra

På Tingsrättens vägnar:
Sal. vm Otter.

Dylika byordningar förefinnes, i mer eller mindre avvikande form för varje byalag. Dessa gälla till vederbörlig efterrättelse och man förmenade icke heller uttaga de vederbörligen stadgade böter.

FOLKLIVSARKIVET LUND